

**SANOATI KORXONALARI IQTISODIY SALOHIYATINI BOSHQARISH
MEXANIZMLARINI TAKOMILLASHTIRISH**

Xusanova Malohat Mengnorovna

Termiz muhandislik-texnologiya instituti assistenti

E-mail: malohatxusanova20@gmail.com

Annotatsiya: Ushbu maqolada dunyo mamlakatlari iqtisodiyoti integratsiyalashuvi va raqamlashuvining kuchayishi iqtisodiyot tarmoqlari iqtisodiy salohiyatidan foydalanish va uni samarali boshqarishning sezilarli darajada oshishi to'g'risida ma'lumotlar berib o'tilgan. Iqtisodiy salohiyatni boshqarish nafaqat mamlakat, balki korxonalar darajasida ham samarali amalga oshirilishi xususida so'z yuritilgan.

Kalit so'zlar: Sanoat korxonalari, raqamli iqtisodiyot, axborotlashgan jamiyat, sanoat, iqtisodiy rivojlanish, raqamlashtirish, dasturiy ta'minot..

Kirish: Iqtisodiy salohiyatni oshirish asosida sanoati korxonalarining boshqaruv mexanizmlarini takomillashtirish

Mamlakat rivojlanishining hozirgi sharoitida har bir sanoati korxonasi o'z ishlab chiqarish quvvati darajasini doimiy va maqsadli ravishda oshirishni, ishlab chiqarish ko'lamini va hajmini kengaytirishni, ishlab chiqarish vositalarini o'z vaqtida va sifatli yangilab turishni, shuningdek, ishlab chiqarishni tashkil etishning to'g'riligi va aniqligini talab qiladi. Ushbu omillar sanoati korxonasining iqtisodiy salohiyatini samarali boshqarishda talab qilinadigan raqobatbardoshlik darajasiga erishish imkonini beradi. Mazkur omillarni to'g'ri baholash va samarali boshqarish uchun barcha asosiy ko'rsatkichlarini o'z ichiga olgan murakkab ko'p darajali tizimni yaratish kerak. Aynan shu maqsadda iqtisodiyotga "korxonaning iqtisodiy salohiyati" kategoriyasini baholash asosida ushbu korxonalarning yanada rivojlanishi va to'g'ri ishlashi uchun zarur bo'lgan hajmdagi resurs va zaxiralarning butun majmuasini baholash asosida ularni boshqarish tizimi yaratiladi.

Dissertatsiya ishida sanoati korxonalari iqtisodiy salohiyatini tashkil etuvchi resurs tarkibiy salohiyatlarining o'zaro bog'lanish qonuniyati, resurs tarkibiy salohiyatlarining o'zaro bog'lanish algoritmi, resurs tarkibiy salohiyatlarini baholash mezonini, ularni amalda qo'llash tamoyillari, modellari va uslubiyatlarini bir-biri bilan mustahkam bog'langan zanjirli tizimini ishlab chiqilishi, sanoati korxonalari iqtisodiy salohiyatini baholash va boshqarish mexanizmini vujudga keltiradi.

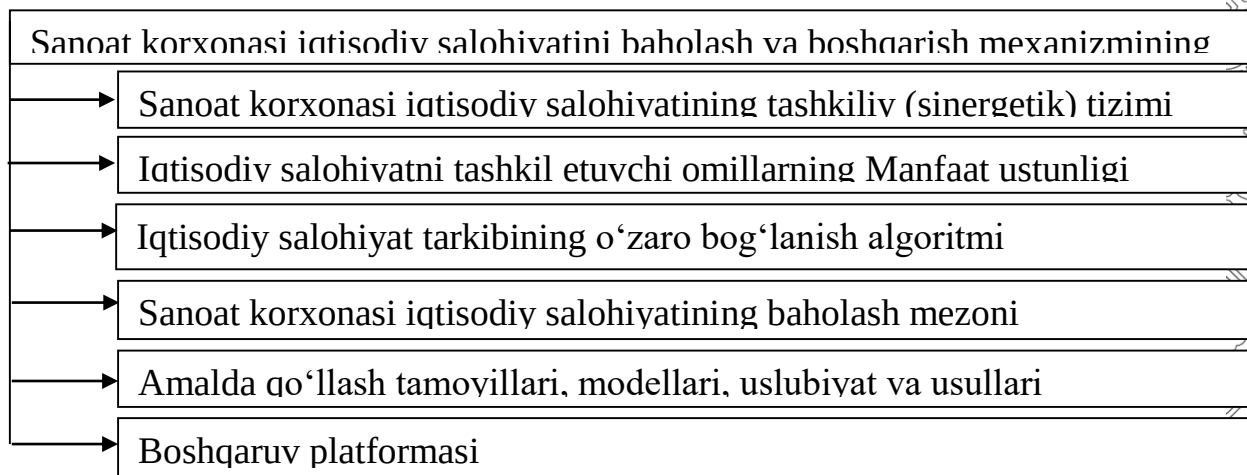
Ushbu mexanizmlar menejment ilmi va faoliyatini yagona platforma sahniga olib chiqadi va uning nazariy hamda amaliy xususiyatlarini o'zida mujassam etadi. Platforma bir paytning o'zida menejmentning barcha funksiyalari, usullari va boshqa yo'nalishlarini

o‘z ichiga olgan keng qamrovli innovatsion va intellektual boshqaruv funksiyasini amalga oshirish imkonini beradi.

Mazkur platforma o‘z navbatida sanoati korxonalari iqtisodiy salohiyatining boshqaruv faoliyatini avtomatlashtirish axborot texnologiyalari yordamida axborotlar va ma’lumotlarni qayta ishlash, saqlash, hamda qidiruvni amalga oshiradigan “

sanoati korxonalari iqtisodiy salohiyati elektron ofis”ini tashkil etishni taqozo etadi.

Sanoati korxonasi iqtisodiy salohiyatini baholash va boshqarish mexanizmidan foydalanishning ifodaviy ko‘rinishi quyida keltirilgan (1-rasm).

1-rasm. Sanoati korxonasi iqtisodiy salohiyatini baholash va boshqarish

Sanoati korxonalarining iqtisodiy salohiyatini baholash mexanizmi o‘zining boshqaruv ekstropolyatsion maydonidagi jarayonlarni qay bosqichda (shaxs, korxona, hudud) egallaganligi miqyosidagi manfaatdorlik darajalarini tahlil etib, hamda baholab, rivojlanishning to‘g‘ri yo‘nalishlarini ko‘rsatib beradi.

Innovatsion mexanizm yordamida vujudga keltirilgan boshqaruv platformasining ahamiyati, menejment nazariyasini boshqaruv amaliyotida qo‘llash, ya’ni ulardan aniq ko‘rinishlardagi vaziyatda, foydalana olish qobiliyatini o‘rgatadi. Mexanizm boshqaruvining asosiy vazifasi shaxs, korxona va jamiyat rivojlanishining obektiv qonunlari talablarini hisobga olgan holda va boshqarish amaliyotini umumlashtirish asosida iqtisodiyotni samarali boshqarish uchun zarur maqsadga yo‘naltirilgan harakatlar tamoyillari bo‘yicha amal qiladi. Shuning uchun boshqaruvni innovatsion va intellektual jihatlariga e’tibor qaratib tashkil etmoqlikni zamonning o‘zi taqozo etmoqda.

Muallifning fikricha, sanoati korxonalarining iqtisodiy salohiyatini jumladan, boshqaruv salohiyatini qanchalar to‘g‘ri va adolatli baholanishi, sanoati korxonasining ish faoliyatini shunchalar to‘g‘ri va samarali tashkil etish imkonini beradi.

Sanoati korxonalarining iqtisodiy salohiyatini manfaatdorlik jihatidan baholash eng quyi zvenodan boshlanib, u o‘zidan keyingi pog‘onlarga, hatto boshqaruvning eng yuqori iyerarxiyasiga qadar o‘zgarishsiz sof holatda yetib boradi.

Bu bilan vaziyatni to'g'ri va adolatli baholash imkoni vujudga keladi hamda haqqoniy qarorlar qabul qilish uchun muhim omil bo'lib xizmat qiladi. Bu shaffof tizim bo'lib, undagi har bir tuzilma o'z ma'lumotlarini o'zidan keyingi boshqaruv tizimiga uzatadi. Har bir yuqori boshqaruv tuzilmasi teskari aloqa yo'li bilan o'zining quyi tashkilotlarining eng mayda yacheykalari, xatto xodimlarining ma'lumotlariga qadar kirib borish imkoniga ega bo'ladi.

Bunda menejmentning 5 ta funksiyasini, ya'ni: rejalashtirish, tashkil etish, muvofiqlashtirish, nazorat qilish, rag'batlantirish haqiqatga eng yaqin darajadagi to'g'ri tanlovi shakllantiriladi. Bundan tashqari sanoati korxonasi iqtisodiy salohiyatini integral baholash transparent elektron boshqaruv tizimini tashkil etish orqali barcha sanoati korxonalarining umumiy iqtisodiy salohiyat indekslarini shakllantirish, ularning reytingini e'lon qilish va boshqa turli ko'rsatkichlar orqali ular raqobatbardoshligini oshirish imkoniyati paydo bo'ladi.

Amalga oshirilgan tadqiqotlarning eng muhim jihati –sanoati korxonalari iqtisodiy salohiyatini to'g'ri va adolatli baholash imkoniyati yaratiladi. Bu bilan iqtisodiy salohiyat tarkibiy qismlaridan samarali foydalanish, joy-joyiga qo'yish, malakasini oshirish, rag'batlantirish tizimini takomillashtirish muvaffaqiyatlarga erishishning muhim omili sifatida xizmat qilishi asoslangan (2-rasm).

2-rasm. Sanoati korxonasining iqtisodiy salohiyatini integral baholash transparent elektron boshqaruv sxemasi

Menejment faniga xos bo'lgan ushbu mexanizm voqelikni bilishga bag'ishlangan umumfalsafiy usullarni qo'llaydi. Eng avvalo, boshqaruvchi obektni aks ettiruvchi, uni talqin etishga yordam beruvchi ma'lumotlar jamlab baholanadi. Bu ma'lumotlar mikro, mezo va makro darajadagi voqelikka oid bo'ladi. Quyi pog'onadagi rahbar bilan yuqori pog'onadagi rahbar o'z jamoasidagi manfaatlilik darajasi bilan amalga oshirilgan ishning uyg'unligini solishtirib ko'radi va zaruriy tahliliy xulosalar qiladi, ya'ni:

- manfaatlilik darajasining haqiqatga yaqin belgilanganligi va uni maqbullashtirib borish;
- sanoati korxonasi faoliyatini tashkil etish va rivojlantirishni boshqaruv salohiyati asosida loyihalash;
- mavjud iqtisodiy salohiyat asosida korxonadagi faoliyatni qay yo'nalishda tashkil etish, diversifikatsiyalash ishlarini amalga oshirish imkonini beradi.

Ushbu mexanizmga menejment va u bilan yondosh bo'lgan fanlarning talab va konsepsiyalarining mazmun-ma'nolari chuqur singdirilgan. Masalan:

– menejment nazariyasi; korxona menejmenti; strategik menejment; innovatsion menejment; ijtimoiy menejment; personalni boshqarish; ruhiy-falsafiy fanlarning konsepsiyalari;

– ijtimoiy-iqtisodiy fanlarning nazariy va amaliy jihatlari va h.k.

Bundan eng quyi rahbardan tortib, yuqori pog'ona rahbariga qadar bir paytning o'zida ratsional foydalanish mexanizmi yaratiladi. Jumladan, boshqarishning sir-asrorlarini ilmiy asosda o'rganish, tahlil qilish maqsadida navbatdagi uslublardan foydalaniladi. Mexanizm yordamida menejmentning tahlil usullarini to'laligicha qo'llash imkoni mavjud, ya'ni: tizimli, kompleks, tarkibiy, vaziyatli, integratsion, modellashtirish, iqtisodiy-matematik, kuzatish, eksperiment, sotsiologik kuzatuv usullaridir.

Ilmiy jihatdan asoslangan boshqaruv qayd qilingan usullarning hammasidan uzviy bog'liqlikda foydalanishni taqozo etadi. Maqsadning ilmiy asoslanganligi va to'g'ri belgilanganligi boshqaruv uchun juda muhimdir. Chunki aynan shu maqsadga binoan:

- boshqarish funksiyalari;
- boshqarish usullari;
- boshqarishning tuzilmaviy tarkibi;
- lavozimlarni belgilash, kadrlarni tanlash kabi masalalar hal etiladi.

Shunday qilib, sanoati korxonalarini boshqarish mexanizmi tizimli yondashuvga asoslanadi va zaruriy quyi tizimlar hamda xususiy mexanizmlar tizimini o'z ichiga oladi. Ularni muvofiqlashtirish orqali butun korxonani boshqarish tizimining samarali ishlashi va rivojlanishi ta'minlanadi.

Boshqaruv mexanizmining barcha elementlari o'zaro bog'liq bo'lib, korxonalarning rivojlanish bosqichiga va atrof-muhit sharoitlariga qarab o'zgarishi mumkin. Korxonani boshqarish mexanizmlarining umumiy tuzilmasida mehnat salohiyatini oshirish jarayoni alohida o'rin tutadi, bu esa xodimlarning kasbiy mahorati darajasining o'sishini, uning innovatsion faoliyatini faollashtirishni ta'minlaydi va natijada korxonaning iqtisodiy salohiyati oshishiga olib keladi.

Korxonani boshqarish tizimi ishlab chiqarish jarayoni va boshqaruv qismlarini o'z ichiga oladi. Boshqarish tizimi doirasida nazorat subekti va obekti alohida ajratiladi va ular o'rtasida teskari aloqa yuzaga keladi. Boshqaruv subektining boshqaruv obektiga ta'siri murakkab boshqaruv mexanizmlarini qo'llash orqali, jumladan rejalashtirish, kengashish, vaziyatni baholash, tavakkalchilik, tashkil etish, muvofiqlashtirish, nazorat qilish, tartibga solish hamda rag'batlantirish kabi mexanizmlarni qo'llash orqali amalga oshiriladi.

Boshqaruv jarayonida korxona kutilayotgan faoliyat natijalarini belgilaydi, so'ngra kutilgan va haqiqiy natijalar o'rtasida taqqoslash amalga oshiriladi. Agar haqiqiy ko'rsatkichlar bo'yicha ma'lumotlar asosida hisoblangan iqtisodiy ko'rsatkichlar korxonaga mos kelmasa, uholda korxonaning yanada samarali ishlashi uchun innovatsion

muhitni yaratadigan korxonaning zaif bo'g'inlarini aniqlashi kerak bo'ladi. Agar hisoblangan ko'rsatkichlar natijalari korxonani qoniqtirsa, u holda boshqaruv faoliyatining asosiy yo'nalishlarini moslashtirish asosida innovatsion muhitni yaratish va boshqaruv sifatini oshirish to'g'risida qaror qabul qilinadi.

Mazkur mexanizm hujjatlashtirilgan yoki belgilangan amaliyot qoidalari asosida amalga oshiriladi. Qurilish sanoati korxonasini boshqarish jarayonida bir qator vazifalar hal etilishi talab etiladi, jumladan moliyaviy menejment, ishlab chiqarishni boshqarish, marketing boshqaruvi, innovatsion boshqaruv va xodimlarni boshqarishga alohida e'tibor qaratiladi. Ushbu operatsiyalarni amalga oshirish orqali boshqarish xarajatlarni kamaytirish, mahsulot sifatini yaxshilash, raqobatbardoshlikni oshirish, korxonaning bozordagi mavqeini mustahkamlash kabi vazifalar bajariladi.

FOYDALANILGAN ADABIYOTLAR:

1. O'zbekiston Respublikasining Konstitutsiyasi. – T.: O'zbekiston, 2023 y. – B.16–18.
2. O'zbekiston Respublikasining Fuqarolik kodeksi. – T.: Adolat, 1996. –B.76–82.
3. O'zbekiston Respublikasining 29.10.2019-y. O'RQ-576-son "Ilm-fan va ilmiy faoliyat to'g'risida"gi Qonuni (Qonunchilik palatasi tomonidan 22.07.2019-y. qabul qilingan, Senat tomonidan 11.10.2019 -y. ma'qullangan).
4. O'zbekiston Respublikasi Prezidentining 2017-yil 7 -evraldagi PF-4947-sonli "O'zbekiston Respublikasini yanada rivojlantirish bo'yicha Harakatlar strategiyasi to'g'risida" gi Farmoni \ lex.uz
5. O'zbekiston Respublikasi Prezidentining 2017 -yil 29 -noyabrdagi PF-5264-sonli "O'zbekiston Respublikasi Innovasion rivojlanish vazirligini tashkil etish to'g'risida"gi Farmoni \ lex.uz
6. O'zbekiston Respublikasi Prezidentining 2018-yil 22-yanvardagi «Faol tadbirkorlik, innovasion g'oyalar va texnologiyalarni qo'llab-quvvatlash yili»da amalga oshirishga oid davlat dasturi to'g'risida» gi PF-5308-son Farmoni \ lex.uz
7. O'zbekiston Respublikasi Prezidentining 2018-yil 21-sentabrdagi PF-5544-son «2019–2021-yillarda O'zbekiston Respublikasini innovasion rivojlantirish strategiyasi»gi farmoni \ lex.uz
8. Mirziyoyev SH. M. Erkin va farovon, demokratik O'zbekiston davlatini birgalikda barpo etamiz. O'zbekiston Respublikasi Prezidenti lavozimiga kirishish tantanali marosimiga bag'ishlangan Oliy Majlis palatalarining qo'shma majlisidagi nutq /SH.M. Mirziyoyev. - Toshkent: «Uzbekistan» NMIU, 2016. -56.